

GÖLHİSAR KÜLTÜR TARİHİNE KATKI: ZOR ALİ BEY VE MADANOĞLU

Veli Cem ÖZDEMİR¹

Göhlisar, bir ilçe adı olmaktan ziyade tarihî süreçte bugünkü Dirmil, Çavdır, Acıpayam, asıl Göhlisar ve hatta Yeşilova'nın bazı köylerini de içine almak suretiyle Selçuklulardan günümüze önemli bir kültür havzası olmuş ve bu havzada yaşayan insanlar tarih ve kader ortaklığı yapmışlardır. Bu havzada yaşanan her bir olay bahsi geçen yerleşim yerlerinin en ücra köşelerine kadar yayılmış ve yakından takip edilmiştir.

Bu çalışmamızda Göhlisar kültür tarihinde adı **“Başıma Zor Ali Bey mi kesildin!”** darbı meseline girecek kadar ünlenmiş bir yiğit olan Zor Ali Bey'in hikâyesi, kaynak kişilerden ve ailenin yaşayan varislerinden derlenen sözlü rivayetler bir araya getirilerek anlatılacaktır. Ayrıca Zor Ali Bey ailesine damat olan ve ailenin günümüzde yaşayan varislerinin atası olan aslen Çavdır-Yazır köyüne mensup Madan Oğlu Süleyman Ağa'dan da yeri geldikçe bahsedilecektir.

Zor Ali Bey, Yamadı Gölündeki şehrin sahibiymiş. Hamit Oğullarının soyundan gelen bir beymiş². Ailesi eskiden beri **“Şehir Daşı”** olarak adlandırılan göldeki eski şehri yönetiyormuş. Bir zaman sonra devlete vergi vermemiş. Bunun üzerine Konya'dan üzerine bir alay asker göndermişler. Gelen alay toplarıyla beraber gelmiş³. Şehri topa tutmuşlar ancak şehrin yerleşim yerinden dolayı ilk başta toplar çok fazla iş görememiş, çünkü menzilleri yetişmiyormuş. Bunun üzerine İstanbul'a durumu bildirmişler. İstanbul'dan gelen bir talimat üzerine topların altına ikişer metre toprak doldurmuşlar ve toplar yükseltildikten sonra ancak kalenin duvarlarını yıkabilmişler⁴. Zor Ali Bey, şehir yıkılmadan hemen önce atını göle sürmüş. Atını, yerini sadece Hamit Oğulları ailesinin ve asillerin bildiği **“Döşeme”** olarak adlandırılan ve acil durumlarda kullanmak üzere özel olarak hazırlatılan göl yoluna sürmüş⁵. Bu yol, göl suyunun yaklaşık bir metre kadar altında ve üzerinde bir atının rahatça geçebileceği bir şekilde yapılmış. Uzaktan bakan birisinin döşeme yolunu görüp de atını sürme ihtimali yokmuş⁶. Aynı zamanda Zor Ali Bey'in atı, Köroğlu'nun atı Kırat gibi yüzmeyi de biliyormuş⁷. Zor Ali Bey'i takip eden müfrezeler bir bakmışlar ki Zor Ali Bey gölün içine atını sürmüş ve gözden uzaklaşarak kaybolmuş. Döşeme yolunu bilmedikleri için de takip edememişler⁸. Zor Ali Bey döşemeden giderek gölün karşısında bulunan Hisarardı köyünden karaya çıkmış ve Karapınar üzerinden izini kaybettirerek İstanbul'a gitmiş. Çünkü

¹ Yerel Araştırmacı, Burdur / Dirmil

² Günümüzde **“Şehir Daşı”** olarak adlandırılan ve eski Göhlisar kaza merkezi olan kalenin yöneticilerinden biri olan Zor Ali Bey, tahminimizce Osmanlı devletinin tımarlı sipahilerinden biridir. Çünkü devlete yıllık belli bir miktar vergi vermek ve savaş zamanı askeriyle orduya katılmak zorunda olduğunu kaynak kişilerimiz anlatmaktadır. Bu durum ise onun tımarlı sipahi olduğunu ortaya koymaktadır.

³ Kaynak Kişi: Bekir Ertürkmen, 1939 Konak/Göhlisar

⁴ Kaynak Kişi: Zekai Kurt, 1939 Dirmil

⁵ Kaynak Kişi: Bekir Ertürkmen, 1939 Konak/Göhlisar

⁶ Kaynak Kişi: İlhan Yılmaz, 1950 Kozağaç/Çavdır

⁷ Kaynak Kişi: Zekai Kurt, 1939 Dirmil

⁸ Kaynak Kişi: İlhan Yılmaz, 1950 Kozağaç/Çavdır

atını göle sürmeden önce **“Eğer beni döşemeden yıldırım gibi geçirir de kurtarırsan, sana İstanbul’da altından nal çaktıracam!”** diye yemin etmiş⁹.

Atına verdiği sözü tutmak ve padişaha asi gelmediğini bildirmek için İstanbul’a gitmiş. Önce padişahın sarayının önüne yaklaşık üç yüz tane saban demirini yığıp. Böylece padişaha kendisinin bir beyzade olduğunu ve üç yüz ailenin geçiminden sorumlu olduğunu göstermek istemiş¹⁰. Padişah durumu anlayınca kendisine arazilerinin ve Gölhisar şehrinin geri verildiğini söyleyen bir ferman vermiş¹¹. Padişah katında asi olmadığını ispatlayan Zor Ali Bey, İstanbul’da atına altından nal çaktırırken düşmanları tarafından izlenmiş ve atından tanınarak yakayı ele vermiş¹². Hatta o sırada ordu sefere hazırlanıyormuş. Padişahın has adamları İstanbul’daki bütün tımarlı ve değerli gördükleri atları ordu için topluyorlarmış. Zor Ali Bey nalbanda altından nal çaktırırken yanına asker ağalarından biri¹³ gelmiş ve atını orduya almak istediğini söylemiş. Biraz da Zor Ali Bey’i zorlamış. Çıkan münakaşa sonucunda Zor Ali Bey tabancasına davranmış ve ağayı öldürmüştü. Bunun üzerine derhal yakalanmış ve İstanbul’da idam edilmiş¹⁴. Padişah yanında suçsuz olduğu ortaya çıkan Zor Ali Bey, kaderinden kurtulamamış ve düşmanları tarafından bahsi geçen cinayet de bahane edilerek idam ettirilmiştir.

Gölhisar şehrinde ise beşikte bir erkek çocuktan başka hiç kimseyi sağ bırakmamışlar. Kale de yerle bir olmuş. Konya’dan gelen müfreze komutanı, beşikte yatmakta olan Zor Ali Bey’in oğlu Mustafa’ya acımış ve **“Sen benim çelebim ol!”** diyerek onun canını bağışlamış. Mustafa’yı büyütmüş ve okutmuş. Mustafa’nın adı o günden sonra Mustafa Çelebi olmuş¹⁵. Burada Gölhisar yöresinde kullanılan bir tabir de dikkat çekicidir. Dirmil ve çevresinde bir kadının kocasının erkek kardeşleri, eski Türkçede olduğu gibi **“ini”** olarak adlandırılırken Gölhisar ve köylerinde **“Çelib (çelebi ağa)”** olarak adlandırılmaktadır. Zor Ali Bey’in oğluna neden çelebi denildiğini ve çelebinin ne olduğunu bilmediklerini söyleyen kaynak kişilerin ifadesinden¹⁶ de yola çıkarak belki de hürmet gösterilmesi gereken erkeklere

⁹ Kaynak Kişi: Bekir Ertürkmen, 1939 Konak/Gölhisar

¹⁰ Kaynak Kişi: Bekir Ertürkmen, 1939 Konak/Gölhisar.

Burada kaynak kişimizin anlattığı 300 saban demirini padişahın sarayının önüne yığma meselesi abartılı olsa da yukarıda değindiğimiz gibi kendisinin tımar sahibi bir sipahi olduğu ve birçok insanın geçiminden sorumlu olduğu durumu ortaya çıkmaktadır. Kaynak kişilerin anlattıkları, Zor Ali Bey’in yerli hanedan ailelerden birine mensup ve muhtemelen Gölhisar tımarının sahibi olduğunu göstermektedir.

¹¹ Kaynak Kişi: Ömer Özdemir, 1905 Dirmil

¹² Kaynak Kişi: Bekir Ertürkmen, 1939 Konak/Gölhisar

¹³ Kaynak kişilerimizden Ömer Özdemir’in “asker ağalarından biri” olarak adlandırdığı kişinin bir yeniçeri ağası olması muhtemeldir. Çünkü bu ağanın idaresindeki askerlere de “padişahın has adamları” demektir. Padişahın özel muhafızlığını yeniçeri askerleri yapmaktadır. Zor Ali Bey ile bizim tahminimize göre bir Yeniçeri Ağası arasında yaşanan bir sürtüşme, Zor Ali Bey’e pahalıya mal olacak ve neticede canından olacaktır.

¹⁴ Kaynak Kişi: Zekai Kurt, 1939 Dirmil

¹⁵ Kaynak Kişi: Bekir Ertürkmen, 1939 Konak/Gölhisar

¹⁶ Kaynak Kişi: Bekir Ertürkmen, 1939 Konak/Gölhisar. Kendisine Zor Ali Bey’in oğlu Mustafa’ya neden “Çelebi Mustafa” dediklerini sorduğum zaman, çelebinin ne anlama geldiğini bilmediğini ancak Konya’dan gelen Paşa’nın, çocuğa “Sen benim çelebim ol!” sözünü söyledikten sonra adının Mustafa Çelebi olduğunu anlattı.

söylenen “Çeliba” kelimesinin kökeni Mustafa Çelebi’ye kadar gitmektedir. Ancak bu mevzu derinlemesine incelenmelidir.

Mustafa Çelebi öldükten sonra aile birkaç kuşak devam etmiş ve nihayetinde 1800’lü yılların ortalarında Zor Ali Bey ailesinin tek varisi olarak Ummahan Billa kalmış¹⁷. Ummahan Billa’dan başka bu aileden tek bir erkek veya kız nesil kalmamış. Zor Ali Bey ailesinin hep tek bir çocuktan üreyerek devam etmesi mevzusu da dikkate değerdir. Ummahan Billa, Gölhisar’ın Konak mahallesinde atalarından miras olarak kalan bey konağında yaşıyormuş. Hatta Konak Mahallesi, adını bu konaktan alıyormuş. Ummahan Billa bir kez evlenmiş ancak eşinden çocuğu olmadan eşi bir savaşta şehit olmuş. Bundan sonra evlenmemiş. Hatta yörenin ünlü ailelerinden Şeyh Hüseyin Oğulları kendisine talip olduğu halde hiç kimseyi kabul etmemiş. Çok büyük bir araziye ve servete sahip olduğu halde dul bir kadın olarak yaşamını sürdürüyormuş¹⁸.

Bu sırada Çavdır-Yazır köyünden olan ve ataları demircilik mesleği ile uğraştıkları için Madenler-Madanlar olarak adlandırılan eski ve meslek sahibi bir aileden gelen Madan Oğlu Süleyman¹⁹, çeşitli sebeplerden dolayı 11 senedir yatmakta olduğu Konya Cezaevinden tahliye olmuş ve köyüne dönmüş²⁰. Konya’da hapis yattığı on bir sene boyunca kendisini geliştirmiş ve hapishanede bir ağa gibi mahkûmlardan topladığı paralar ile bir kese dolusu altın mecediye biriktirmiş. Daha sonra hapisten çıkınca Yazır’da ailesini toplamış ve yanında sadık adamlar beslemeye başlamış. Devlet yöneticileri ile de arasını sıkı tutarak zaman zaman da onlara rüşvet vererek devlet yöneticilerinin güvenini sağlamış. Bir süre boyunca Gölhisar ve çevresini adım adım gezmiş ve nerede kimin durumu iyi, hangi aileler güçlü ve hangi yöreleri eline geçirebilir bunların hesaplarını yapmış. Konak’ta Ummahan Billa’nın durumundan haberdar olmuş. Ummahan Billa ile evlenerek büyük bir servete konmanın hayallerini kurmuş. Burdur Beyi’nden²¹ bir miktar rüşvet karşılığında bir tabur asker istemiş. Burdur Beyi, askerleri Madan Oğlu Süleyman’ın yanına vermiş²². Askerleri de yanına aldıktan sonra bir adamını Gölhisar’a göndermiş ve “Filan zamanda Yazır’dan Madan Oğlu kalkıp gelecek ve Ummahan Billa’yı alacak!” diye haber göndermiş. Bu haber Gölhisar yöresinden büyük bir endişeye sebep olmuş. Çünkü Madan Oğlu eskiden beri yörede kötü bir şöhret ile tanınıyormuş. Diğer köylerin ağaları da Madan Oğlunu kıskanarak halkı kışkırtmışlar. Çünkü Ummahan Billa hiçbirini tercih ederek evlenmemiş. Büyük servetin Madan Oğluna gidecek olmasını çekememişler. Konak halkı da silahlanmış ve eski mezarlığın yanına giderek Madan Oğlunu beklemeye koyulmuşlar. Madan Oğluna silahla karşı koyarak kovacaklar ve Madanlar ailesini Gölhisar’a sokmayacaklarmış. Madan Oğlu, yanında askerlerle birlikte gelince müdahale edememişler. Ummahan Billa’nın kâhyasının

¹⁷ Kaynak Kişi: Ömer Özdemir, 1905 Dirmil. Ömer Özdemir, Madandoğlu Süleyman Ağa’nın kızının oğludur ve Ummahan Billa’nın da üvey torunlarından biridir.

¹⁸ Kaynak Kişi: Bekir Ertürkmen, 1939 Konak/Gölhisar

¹⁹ Kaynak Kişi: Ömer Özdemir, 1905 Dirmil

²⁰ Kaynak Kişi: Bekir Ertürkmen, 1939 Konak/Gölhisar

²¹ Burada Burdur Beyi olarak sözü edilen kişi, zamanının Burdur Voyvodası olmalıdır. Osmanlı’nın son zamanlarında özellikle yerli hanedan ailelerden önce ayanlar seçilmiş, daha sonra ayanlık kaldırılınca yerlerine voyvoda denilen idareciler getirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara, 1988, s. 321

²² Kaynak Kişi: Bekir Ertürkmen, 1939 Konak/Gölhisar

kim olduğunu sormuş ve **“Gidin Yahni’yi açın, bugün akşama kadar herkese bedava tahin helva ile ekmek verin!”** demiş. **“Yahni”** dedikleri yer, ellik cavırlarının işlettiği ve tahinli helva çıkarılan bir çeşit fırınmış. Ondan bile haberi varmış. Tabii halk önce şaşırmış, sonra da memnun olmuş karınları doyunca. Gölhisar’a girmiş ve bey konağına oturmuş. Yanına el öpmeye ve hoş geldin demeye gelen herkese birer tane mecediye altın dağıtmış. Hapiste topladığı altınları o gün her gelene vererek bitirmiş. Önce karnı doyan sonra da altın paraya kavuşan Gölhisarlılar: **“Bu Madan Oğlu kıyılacak adam değilmiş, ağayı bulduk!”** demişler. Ummahan Billa ile evlenen Madan Oğlu Süleyman, o günden sonra Madan Oğlu Süleyman Ağa olarak anılır olmuş²³. Ummahan Billa’dan tek çocuğu Mehmet Ağa olmuş²⁴. Daha sonra Ummahan Billa ölünce bu sefer Yusufça’dan Hatice Billa ile evlenmiş²⁵ ve beş çocuğu olmuş. Sırasıyla: Zühre Arslan, Ummahan Kaya, Ulkuş Özdemir, Osman Yılmaz ve Yusuf Ağa²⁶.

Madan Oğlu Süleyman Ağa’nın en büyük kızı Zühre Arslan, nüfus kayıtlarına göre 1876 doğumludur²⁷. Madan Oğlu Süleyman, Ummahan Billa öldükten sonra Zühre Arslan’ın anasıyla evlendiğine göre tahminimizce Ummahan Billa ile 1860’larda evlenmiştir. Madan Oğlu, Ummahan Billa’nın ikinci kocası olduğuna göre Ummahan Billa da 1830’larda doğmuş olmalıdır. Ummahan Billa ile büyük atası Mustafa Çelebi arasında birkaç kuşak olduğunu da hesaba katarsak Mustafa Çelebi 1700’lerin hemen başında ve onun babası Zor Ali Bey de 1670’li yıllarda yaşamış olmalıdır. Zor Ali Bey’in daha önceden yaşamış olma ihtimali de vardır. Çünkü Madan Oğlu Süleyman Ağa’nın karısı Ummahan Billa’ya kadar aile hep tek çocuklardan devam etmiştir ve bu çocuklar doğduğunda babaları kaç yaşındadır bilemiyoruz.

Kaynak kişilerden derlediğimiz bir diğer husus ise Zor Ali Bey öldürüldükten sonra onun adına bir ağıt yakıldığı ve bu ağıtın gurbet havası şeklinde söylendiği olmuştur²⁸. Zor Ali Bey havasının sözlerinden hatırlayabildiklerini şu şekilde aktarmışlardır²⁹:

“Alt yanım deniz de üst yanım balkan

Kır atın üstünde şavkıyor kalkan

Var mı aranızda ölümden korkan

Gelsin ardımdan, vurulsun alnından!³⁰

²³ Kaynak Kişi: Bekir Ertürkmen, 1939 Konak/Gölhisar

²⁴ Kaynak Kişi: Ömer Özdemir, 1905 Dirmil

²⁵ Kaynak Kişi: Şerife Özdemir, 1928 Konak/Gölhisar

²⁶ Kaynak Kişi: Cemil Özdemir, 1936 Dirmil. Cemil Özdemir, Madan Oğlu Süleyman Ağa’nın kızı Ulkuş Özdemir’in torunudur. Madan Oğlu ailesini ve soy ağacını en iyi bilen kişiydi.

²⁷ Kaynak Kişi: Ömer Özdemir, 1905 Dirmil. Ömer Özdemir, Zühre Arslan’ın kız kardeşinin oğludur. Teyzesinin doğum tarihini eski takvimle 1292 olarak söylemişti. Bu da aşağı yukarı 1876 senesine tekabül eder.

²⁸ Kaynak Kişi: Cemil Özdemir, 1936 Dirmil

²⁹ Kaynak Kişi: Bekir Ertürkmen, 1939 Konak/Gölhisar

³⁰ Kaynak Kişi: Ömer Özdemir, 1905 Dirmil

Atımı dehledim Yamadı Gölüne

Yetiştir Kır atım Döşeme yoluna

İstanbul'da altın çaktıram nalına

Zor Ali Bey'in atıdır bu desinler!"³¹

Bu sözler günümüzde biraz değişmiş biçimde Tekelioğlu türküsü olarak söylenmektedir. Öyle görünüyor ki Zor Ali Bey için söylenen gurbet havası, daha sonraları Tekeli Oğlu için uyarlanmıştır.

Sonuç olarak bu sözlü tarih çalışması ile hakkında halkın hafızasında birçok hatıraları bulunan ancak resmi kayıtlarda izine rastlanamayan Zor Ali Bey meselesi hakkında kaynak kişilerin bilgileri bir araya getirilmeye ve Zor Ali Bey'in gerçek kişiliği hakkında bilgi verecek ipuçları toplanmaya çalışılmıştır. Özellikle Zor Ali Bey ailesi ve bu ailenin bugünkü devamı olan Madan Oğulları ailesine mensup kaynak kişilerin ifadeleri, Zor Ali Bey'in 1600'lü yılların sonlarında yaşadığını ve ünlü Tekelioğlu türküsünün bazı bölümlerinin aslında Zor Ali Bey için yakılmış bir ağıtın unutulmuş mısraları olduğunu ortaya çıkarmıştır. Sözlü rivayetlerin yazılı kayıtlar ve arşiv belgeleri ile de desteklenmesi ile bu çalışma amacına ulaşacak ve Gölhisar kültür havzasında unutilan bir kahraman ve halkı etkileyen tarihî olaylar gerçek anlamda aydınlatılacaktır.

KAYNAK KİŞİLER:

Bekir ERTÜRKMEN: 1939 Gölhisar-Konak doğumlu. Madanoğlu'nun kızı Zühre Arslan'ın torunu. Zor Ali Bey ve Madanoğlu'nun Yazır'dan gelmesi hikâyesini bizzat 1892 doğumlu annesi Azime Ertürkmen'den ve 1876 doğumlu anneannesi Zühre Arslan'dan dinlediğini söyledi.

Zekai KURT: 1939 Dirmil merkez doğumlu. Uzun yıllar Gölhisar'da terzilik yapmıştır. Şehir kuşatmasını Gölhisar'ın yaşlılarından duyduğunu söyledi.

Ömer ÖZDEMİR: 1905 Dirmil Merkez doğumlu. Madanoğlu Süleyman Ağa'nın kızı Ulkuş Billa'nın oğlu.

Şerife ÖZDEMİR: 1928 Gölhisar-Konak doğumlu. Madanoğlu'nun torunu.

Cemil ÖZDEMİR: 1936 Dirmil merkez doğumlu. Madanoğlu'nun torunu.

İlhan YILMAZ: 1950 doğumlu. Aslen Çavdır-Kozağaç köyündendir. Anası Ümmü Gülsüm Yılmaz, Şeyh Hüseyin Oğulları ailesine mensuptur.

KAYNAKÇA:

İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara, 1988, s. 321

³¹ Kaynak Kişi: Cemil Özdemir, 1936 Dirmil